

ŞUMNU'DA TÜRK İSLÂM ESERLERİ

Dr. Osman KESKİOĞLU

1 878 yılı, bizim için uğursuz bir tarih. Ayastefanos Anlaşması'yla büyük bir Bulgaristan kuruldu. Osmanlı mirasını paylaşmak isteyen siyasiler, hatalarını anladılar, 1878 Berlin Anlaşması hataları biraz tashih etti. Bulgaristan Prensiği doğdu, Şarkı Rumeli Eyaleti kuruldu.

Harplerin tahribatı büyüktü Rume-
li'den göçen göçtü, kalan kaldı. Bize
maveradan sesler getiren şairimiz
Yahya Kemal Beyatlı, Maver'a'dan şi-
rine şöyle başlar:

Geldikti bir zaman Sarı Saltuk'la
Asya'dan,

Bir bir Diyar-ı Rum'a dağıldık
Sakarya'dan.

Tarihlerin sayfalarla anlattıklarını
iki mısraa sığdırmış. Asyanın ortasın-
dan gelip Anadolu'yu YURT edindik.
Buradan da Rumeli'ye geçip yerleştik,
tabii Aktolgalı Beylerbeyi önümüzde...
Oradaki Türk, yerden bitmedi. Bulgar'-
ın saçma iddiası gibi Bulgar'dan
dönmedi (hoş, Bulgarlar'ın aslı da Türk
ya.)

Tarihin mukadderatı değişti, Bazı
Türkler Bulgaristan'da kalmaya mah-
kûm edildi. Ancak dîni ve milli var-
lıklarını koruyabilmeleri muahedelerle
teminat altına alındı. Başta 1878 Berlin
Antlaşması bu hakları sağladı. Daha
sonra 1909 tarihli İstanbul Antlaşması
ve Protokolü, 1913 tarihli İstanbul Ant-
laşması aynı hakları daha geniş ele al-
dı. 1919'daki Nobii (Noey), 1920'deki
Türkiye Bulgaristan Dostluk Antlaş-
ması, 1947 Paris Antlaşması oradaki
Türkler'in haklarını teminat altına

almıştır. Bulgarlar Helsinki'ye de imza
attılar.

Bu antlaşmaların hepsinde dîni teş-
kilat, müftülükler, İslâm cemaatları,
vakıflar, maarif mektep encümenleri,
okullar ve camiler bunların idare tar-
zları hepsi hükme bağlanmıştır. Özel-
likle 1909 ve 1913 tarihli İstanbul
Antlaşmaları oradaki Türkler'in milli
ve dîni varlıklarını kesin olarak ele
almıştır. Bunlara dayanarak:

**BULGARİSTAN MÜSLÜMANLARI
MÜESSESAT DİNİYYE İDARE VE
TEŞKİLAT-I NİZAMNAMESİ** yapılmış
23 Mayıs 1919 tarihinde, kralın tas-
dikiyle yürürlüğe girmiştir. 189 madde
olan bu nizamnamede her şey açıktır.
Fakat, Kara Bulgar sonradan Kızıl
Bulgar olunca, şimdi bu hakların hep-
sini çiğniyor, hem de bütün medeni
dünyanın gözü önünde, işin acısı Bir-
leşmiş Milletler uykuya dalmış, insan
hakları bekçileri susuyor. İnsanlık
namına tarih utansın, medeniyet utan-
sın...

Oradaki Türkler eskiden göçe zor-
lanırdı. Ömer Seyfeddin bunu Tuhaf
Bir Zulüm hikayesinde ne güzel dile
getirmiş. Onun Kepazeyef adlı kayma-
kamı, Deliorman'dan Türkleri kaçı-
mak için oraya domuz sürüleri getir-
mişti. Bugünküler domuz sürülerinden
daha beterini getirdiler. O kaymakam
insaflıymış ki Türkleri Anayurtlarına
yolluyordu, bugün ise bir bakanları,
göçmek isteyenleri 24 saatte Türkiye'ye
değil, kamplara yollarız diyor. Firavun-
lar, İsrailoğulları üremesin diye sade
erkeklerini öldürürlerdi, yeni türeyen

Kızıl Firavunlar ise kadın erkek, kız oğlan hiç ayırt etmeden öldürüyorlar, Türk-İslam olmaktan vazgeçmeye zorlanıyor. Orada soy kırımı var, insanlık neye susar acaba?...

Türkler fethettikleri yerlerde böyle şey asla yapmadı. Oralara adalet götürdük. Tarih buna şahit. Hatta Bulgarları yok olmaktan biz kurtardık, yoksa Rumlar onları Rumlaştırıracaktı. Bunu tarihleri de böyle yazar. XVI. yüzyıldan bahsederken P.Tuğlacı şöyle diyor: "Bu devirde Bulgar adı tümüyle unutulmuştu. Balkanlarda böyle bir milletin varlığı akla bile gelmiyordu. Bu devirde ünlü Slav bilgini Safarik bile, Bulgarların ancak 600 bin nüfuslu ufak bir Slav halkı olduğunu kayıt etmiştir, (Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri, s.54) Tarih hükmünü her zaman verir. Bu konuda da elbette verecektir. Biz hükmü ona bırakıp asıl konumuz olan Şumnu'ya gelelim:

Türkler Şumnu'yu fethedince, her yerde olduğu gibi geniş bir imar başladı. Bu imarın ölmez tapuları câmiler medreseler, okullar ve diğer abidelerdir. Rahmetli Ekrem Hakkı Ayverdi Avrupada Osmanlı Mimari Eserlerinde (C. VI) şu listeyi verir:

Romanya'da	234
Macaristan'da	724
Yugoslavya'da	6616
Yunanistan'da	3771
Arnavutluk'ta	1015

Bulgaristan'da 3339 olmak üzere Avrupa'da 15.699 Türk-İslam eseri vardır. Bunlar tescil edilip kayda geçmiş olanlar, kayda geçmeyenler de var. Evliya Çelebi Şumnu'da 10 câmi kaydemiş, mescitler hariç. 1285 H./1866 M. yılında Rusçukta basılan Tuna Vilayeti Salnamesi (S.106-112)de Şumnuda: 40 cami, 22 okul, 6 medresi, 10 tekke kayıtlı. Kamusu A'lam 50 cami var diyor (C.IV.S.2874) Biz 1925'lerde 40 kadar minare sayardık. Bunların 28'inin adını Vakıflar Dergisi (C.VIII'de) yazdım. Başta gelenleri ve inşa tarihleri şöyle:

Eski Camii	912/1506
Saat Camii	988/1580

Solak Sinan Camii	1007/1598
Kılak Camii	1142/1729
Yeni Camii	1157/1744
Reis Camii	1113/1759
Debbağhane Camii	1265/1848
Tatar Camii	1236/1869

Bazılarını kısaca tanıtalım: Eski Camii 912 H./ 1506 tarihli vakfiyesiyle Sofya, Niğbolu'da birçok eserler meydana getiren Yahya Paşa'nın eseridir (Res:--). 1984'te yıktılar, resimde ki mezartaşın son kısmındaki yazı şöyle:

İslambol payesiyle orduyu/Hümayun kadısı iken

Vasılı/Rahmeti ilah olan merhum/Ebul-ihlas elhac

Mehmed Efendi/Ruhîcün Fatiha

Camiin doğu tarafında da birçok mezarlar var. Biri Rusçuklu Hasan Paşa'ya aitti, III. Mustafa zamanında Sadrazamken Şumnu'da idam edildi. Kesilmiş başı İstanbul'a gönderildi diye yazar. Son zamanda yıkılması dolayısıyla bu camiin fotoğrafı dergi ve gazetelere sık sık kondu, fakat hepsi de yanlış yazdı. Çarşı Camii veya Saat Camii dedi, hatta 21 Şubat tarihinde biri altına Razgrat'ta diye yazdı. Beyler, matbuattan şikayetciyim. Yeni Camii ve Şerif Paşa Camii yazacakları yerde Tombul Camii diye yazdılar. Birde (Bulgar Türkü diye yazıyorlar, Bulgar Türkü diye bir kavim yok, Bulgaristan'da Türk var.)

Şumnu'ya şeref veren âbidelerin başında Şerif Paşa Camii geliyor. III. Selim devrinde iki defa Kethudalık makamına gelen Şerif Halil Paşa Şumnu yakınındaki Madara'lıdır. Dedesi Şabaş Bey'in Şumnu'daki Câmî yerine, bu Yeni Camii yaptırmıştır. Rahmetli Mimar Ali Saim Ülgen bunun Nevşehir'deki İbrahim Paşa Camii ustaları tarafından yapılmış olduğunu söylemiştir. Cami'nin bitişiğinde medrese, mektep, kütüphane ve şadırvan vardır (Resimler). Vakfiyesi gayet süslüdür. Hizmetlerin ifası için gelir kaynakları şunlardır: Silistire Sancağı Varna Nahiyesinde bir çiftlik, İstanbul'da Cerrahpaşa'da Kürkcü Mahallesinde bir hâne,

Varna Kazası'nda Yeniköy'de bütün müstemilatıyla bir çiftlik, nakit olarak 10 bin kuruş, 1157 H./1744 tarihinde inşa edilen camii hakkında Vakıflar Dergisi C.VII. ve XIX. da bilgi vermiştim.

Şumnu'daki cämilerin birkaçı kaldı, çoğu yıkıldı. Türklüğü hatırlatan herşey siliniyor. Köylü, kentli halkın ziyaret yeri olan bir Gelber Sultan Tekkesi ve Türbesi vardı. Menkıbesi Genç Osman'inkine benzer. Fetihte ordunun önüne düşmüş: Gelberu, gelberi diye önde giderken şehit olduğu yere bu türbe yapılmış. Mezarlığında önemli kişiler yatardı. Şinasi'nin babasının mezarı da oradaydı. Şimdi hepsi yerle bir olmuş.

Cezayirli Hasan Paşa 17-85'te Şumnu'da ölünce Koşuyolu'ndaki Bektaşî Tekkesine defn edilmiştir.

Şumnu'da bugün ayakta kalan eserlerden biri Saat Camii yanındaki Saat Kulesidir. 1012 M./1603 tarihinde Tutucuzade Hacı Ömer tarafından bina edilmiştir. Altında bir de çeşmesi var. Kitâbesi şudur:

Bârekellâh zehi bir kulle-i sengin bina

Alem-e efrâz-ı felek tarzı hoşayende nümâ

Lânesinden idip âvâz hurûs feleki

Umayın Kafta âvâzın işitse Ankâ

Serseri geldi dalâl ehli çâk-sine

Eşref-i saat-ı evkata kulak tutsa sezâ

Hak Kabûlile ferahnâk ide sâhib-i hayrî

Oldu tevfik ana böyle eser-i müstesnâ

Kurdu üstad ana bur turfe mücessem sâat

Kodu bir nâme ki mânendi bulunmaz aslâ

Habbezâ mucize-i Hazret-i Peygamber-i Hak

Gün-begün şevk ile Yûsuf deyu itmekte nidâ (1)

Bırakup deyri gele mescide pûyân ederek

Sehart na'rezen oldukça müezzîn-âsâ
Namdaş-ı Şeh-i iklim-i risalet ki anın

Saat-i bahtı karin-i şeref-i sa'd ola ta

Çalınup kûs gibi şehre letâfet virdi
Saldı âfâka aceb gulgule-i hüsn-i sadâ

Zöhre ol saat rakkas ola gerdûn-ı çerhî

Kâse-i dehr ana câm, taş ola hürşid-i huda

Ne güzel kulle-i nev tekye ki san tıfl gibi

Almış ağûşuna bir çeşme-i zübeyde-edâ

Vakti Tarih-i Yetimi gibi Mevzuûn olsun

Penç nevbet çala müminlere gül-bânk-i salâ

Tutiazâde Hacı Ömer

Tarihi eserlerden biri de Kurşunlu Çeşmedir. 1188 H.-1774 M.yılında Yeniçeri Ağası Yegen Hacı Mehmet Paşa yaptırmış Kitabesini Mehmet Esad Yezari yazmıştır. Kitabe şudur:

Şehinşâh-ı cihan Abdülhamid Hân

Ki hükmün sû-besû çerh eyler icra

Felek mevc-i hıyaz-ı kadr u cahı

Zemin gurfâtı bahr-ı lûtfı her-câ

Vekil-i mutlakıyla ide kevnî

O asl-ı pâki din ü devlet ihya

Olup sâri kulûbe lûtf-i hulku

Tıbâ-i âlem oldu hayra mücrâ

Hususâ bende-i sâfizamirî

Yegen Hacı Mehmed Ağapaşa

Bu ayn-ı selcebîl-âsâyı itti

Ağakapusu karşısında inşa

Ne ayn ol ayn-ı Tesnim-i behiştf

Ne çeşme çeşme-i kevserle hemtâ

Binası zencebîl Kâfur-ı Adne

Suyu âb-ı hayata reşk-fermâ

Hidiv-i mareke-ârâ ki kandı

(1) Saat 78 + 78 + = 156 defa çalar, Yusuf'a Ebced hesabıyla 156 tutar, bu Hazreti Yusuf'a işaret-tir.

Nice kez mevc-i şemşirinden a'dâ
O ayn-ı istikamet bir sudur pes
Derûnı birûn reyyan âyine-âsâ
Nem-i ilhamile şfyrâb kılsun
Reh-i pâkin Cenâb-ı münzil'ül-mâ
Kulu Kânt zamirul-cem u fikrin
İdüp bâni ile atşâna isrâ
İderken cüstüca yenbû-i dilde
Düa savbinde bir tarih-i garrâ
Derûne geldi bî-külfet bu tarih:

Sekâhum Rabbuhum Şerâben tahûra
(2)1188 Elfakir Mehmet Esad Yesârî,
Gufira lehu.

Bugün bir dükkan olarak işletilen
Bedestan-Kapalı çarşı 1211 H.1816 M.
yılında yapılmıştır: Kitâbesi şöyle:

Binde bir düşer, Neima, böyle tarih-
i sedid,

Mevkiinde dilküşa oldu Beziztan-ı
Cedid.

Bir de Koşuyolu'nda Taşmağaza
vardı, 1925' lerde yıktılar. Onu da
Anastas adında bir Bulgar yapmış ve
Padişaha minnettarlığını bildiren bir
kitâbe koymuş şöyle diyor, bu bir hür-
riyet ve eşitlik belgesi:

Bûl-kerem Hakân Şchinşah-ı cihan
Abdülmecid

Sâyesinde oldular a'la ve ednâ
müstefid

Yeryüzün ol âli-baht adliyle mamur
eyledi

Dergehinde cümle şahan-ı cihan
oldu âbid

Adl ü dâdıyla cihan âbâd olunca ol
şchin

Oldu mesrur-u bükâm devrinde tûc-
caran mezfd

İşte tüccarandan ez-cümle Anastas
bendesı

Yaptı bir dilkeş bina kim sarf edip
dürr-i ferid

Şumnu mimarisi kılmış âlem içre
bir semâ

Sad hezâr tahsin ederler Şumnuda
güftü şinid

Şak edip hâme dehânın açtı, bir
isim söyledi

İki mısra cevheri tam düştü tarih
ber güzid

Verdi her etrafa revnak-bahş bu
kârgir nev bina

Kıldı pek ra'na Anastas yaptı bir
mağza cedid

1246 H Hüseyin Ruşdi

Tariht önemi hâiz diğer bir âbide de
Sultan Mahmud adına dikilen âbidedir.
1837 de II. Mahmud Hân, Tuna Eyaleti-
ne yaptıkları gezisinde en önemli bir
ordu karargâhı olan Şumnu'ya da uğra-
mıştı. O zaman Şumnu'nun yetiştirdiği
şâirlerden olup orduda kâtip bulunan
Yusuf Akif Efendi bu olayı bir kaside
ile tarihe şöyle tescil ediyor:

Şecaat pişe hayr-endişe ü dâd-ı ke-
rem fermâ

Bu câya sâhibi syef ü kalem Mah-
mud Han geldi

Cihanda gelmedi bir Padişah bu
beldeye hakkâ

Bu Hâkan-ı zaman, Dâra-hadem
Mahmud Han geldi

Nasıl olmaz ahalisi acceb ihyâyı
eltâfı

Şerefle Şumnu'ya İsây-ı dem Mah-
mud Han geldi

Gubârına nola reşk eylese bu
mevkiin kimya

Ki zira yümnile bastı kadem Mah-
mud Han geldi.

Serir-i saltanatta dâim olsun zat-ı
vâlâsı

O ruh-ı cism-i âlem pür-kerem Mah-
mud Han geldi

Bu gûnâ, Akifâ, tarih düşer bin
yıl da bir ancak

Bu sahrâya Cenabı cud-ı yemm
Mahmud Han geldi

1253 Yesârizâde Mustafa İzzet

Bu kaside Yesârizâde Mustafa İzzet
tarafından güzel bir talik vazı ile
mermer bir sütun üzerine yazılmış ve
bu sütun bu ziyaretin hâtırası olarak
Otağ-ı Hümayunun kurulduğu yere 2,5
metre yükseklikte dikilmiştir, halen
müzededir. Padişahın bu ziyareti hatı-

rası olarak Varna, Silistre, Tutrakan, Rusçuk ve Zıştovoya'da aynı tarzda birer sütun-anıt dikilmiştir.

Şumnu, eskidenberi islam eserleri ile bezenmiştir. Divanı Hümayun hocalarından Eskicumalı Hamit, divanında Şumnu için şöyle der:

Maarif ehline menba' o belde,
Kemalet ehline menba' o belde.

Şumnu Hattatları da meşhurdur. İstanbul'dan malzeme alıp getirirler, yazıp tezhip ettiklerini yine İstanbul'a getirip satıyorlar, yeni malzeme alıp dönüyorlar.

Bütün Bulgaristan'da olduğu gibi Şumnu'daki Türk-İslam eserleri birer birer yok edildi. 93 harbinde Rus orduları kumandanı, Sofya'yı görünce: "Bu minare ormanını yakıp yıkmalı" demiş. Öyle de yaptılar. Bugün Sofya'da bir câmi kaldı, Şumnu'da birkaç câmi bıraktılar. Siyasi ağızla:

"Balkanlardan Türklük izlerini sileceğiz", demekle övünüyorlar. Medeniyet eserlerini yıkmayı bir hüner sanıyorlar. Bugün ise minareleri yıkmakla yetinmiyorlar, kalblerden imanı, Türklüğü, Müslümanlığı yok etmeye çalışıyorlar.

Tarihte emsali görülmemiş en feci zulümlerini işliyorlar, hem de yirminci asırda, sakın sakın yaşayan en muti tebaya karşı. Nesi varsa bırakıp Anayurduna gelmesine bile müsaade vermiyorlar.

Türk'ün son devirlerde nasibi göç olmuştur. 93 tekine Koca Bozgun der halk. O zaman koca Rumeli yerinden oynamıştı. Doğuda da durum aynıydı. Kars'tan göçen göç kfilesinin önünde, Aşık Ceyhuni yanık bir mühacir destanı söylemiş, iki dörtlüğüyle sözü keseceğim.

Eller çözülmedik kınalar kaldı,
Her taşı cevherden binalar kaldı,
Camiler, medrese, tekkeler kaldı,
Nice Ermiş yatar Türbeler kaldı.

*

Muhacir sesinden tutuldu düzler,
Kabirde mevtalar Fatiha bekler,
Ağlayıp kör oldu çok şahan gözler,
Okunmaz KUR'ANLAR, Senalar kaldı...

Evet daha neler neler kaldı, yüreklerde dinmez acılar, sızılar kaldı, bize de feryat etmek kaldı.